

Міністерство освіти та науки України
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»

Історико-філологічний факультет

Кафедра української та зарубіжної літератур

**ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА АНАЛІЗУ
ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ: СУЧАСНІ ВЕКТОРИ
ДОСЛІДЖЕНЬ**

Збірник наукових статей

Одеса

2023

УДК 811.161.2'42 (075.8)

Рекомендовано до друку Вченою радою ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
(протокол № 4 від 26 жовтня 2023 року)

Редакційна колегія

Авксентьєва Г. А., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор.

Боєва Е. В., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор.

Павлюк Н. Л., кандидат філологічних наук, викладач – відповідальний редактор.

Яремчук Н. В., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор.

Рецензенти

Шевченко Т. М. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури та компаративістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Олексенко В. П. – доктор філологічних наук, професор кафедри української і слов'янської філології та журналістики Херсонського державного університету.

Теорія та практика аналізу художнього тексту: сучасні вектори досліджень : збірн. наук. статей. Одеса : Університет Ушинського, 2023. 203 с.

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», 2023

Домницьких було зруйноване рослинами через гріх Григорія Домницького, який зрубав липу і збудував дім на недозволеному місці, тим самим потривоживши Тих, що живуть під землею і літають у повітрі: «Трава заволоділа дахом, підривала фундамент» [3, с. 60].

Висновки. Отже, у романі «Зачаровані музиканти» мандри головного героя Матвія – це своєрідна форма особистісної самоідентифікації – становлення та розвиток особистості, досягнення нею повноти та цілісності буття. Індивідуалізація головного героя роману «Зачаровані музиканти» подієво розгортається як його поетапне звільнення від матеріального та залучення до духовного.

Література

1. Бовсунівська Т. Типологія української посттоталітарної художньої деструкції світобудови (на матеріалі роману «Писар Східних Воріт Притулку» Г. Пагутяк). *Сучасність*. 2018. № 10. С. 146–151.
2. Нахлік Є. Між природою і цивілізацією. *Київ*. 2017. № 1. С. 141–144.
3. Пагутяк Г. Зачаровані музиканти: [роман]. Львів : ЛА «Піраміда», 2003. 176 с.
4. Пагутяк Г. Сентиментальні мандрівки Галичиною. Львів : ЛА «Піраміда», 2018. 304 с.
5. Пагутяк Г. Шевченко і постколоніальна свідомість. URL : <https://wz.lviv.ua/blogs/407818-shevchenko-i-postkolonialna-svidomist>
6. Положій В. У пошуках справжності. *Київ*. 2014. № 4. С. 145–148.

*Катерина ДОЛГА,
магістрантка I р.н.
історико-філологічного факультету
Університету Ушинського*

**СПЕЦИФІКА ФОЛЬКЛОРНОГО АСПЕКТУ ПОВІСТІ
О. КОБИЛЯНСЬКОЇ «В НЕДІЛЮ РАНО ЗІЛЛЯ КОПАЛА»**

Постановка проблеми. Творчість Ольги Кобилянської є складовою частиною сучасного україномовного літературного процесу, оскільки дослідження її творів розкриває важливість використання фольклору в літературі та його функціональне навантаження у творах письменниці. М. Старицький стосовно О. Кобилянської зазначав: «Пишна троянда в саду української літератури» [4], у такий спосіб він образно визначав її місце в літературному процесі кінця XIX – початку XX століття, вказуючи на особливості індивідуального стилю авторки.

Зміни в естетичній свідомості митців у період останніх десятиліть XIX ст. – початку XX ст. зумовили появу нового літературно-мистецького напрямку – модернізму. В українській літературі ранній модернізм був виражений культурно-історичним явищем, підтвердженням якого є особлива увага у творах письменників щодо національної самоідентифікації [5].

І. Франко слушно зазначав, що письменники-модерністи були патріотами, бо намагалися відтворити в літературі неповторність життя українського народу, використовуючи при цьому європейський модерністичний спосіб [2]. Ольга Кобилянська не була виключенням. Вона активно використовувала елементи психоаналізу – опис головних персонажів зсередини, застосовувала нові форми зображення, зокрема елементи фольклору: народні обряди, пісні, свята, символи, міфологічні образи. Саме використання фольклору сприяло утвердженню письменниці на позиціях реалізму та народності [1].

Повість Ольги Кобилянської «В неділю рано зілля копала», на думку літературознавця Є. Кирилюка, є «шедевром української літератури» [6]. Головним джерелом для написання зазначеного твору письменниці стала народна творчість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Повість О. Кобилянської «В неділю рано зілля копала» привертала увагу науковців та літературознавців у зв'язку з використанням у ній українознавчих символів

та фольклорних аспектів. Маємо на увазі наукові розвідки В. Вознюка, О. Бабишкіна, Т. Гундорової, Є. Кирилюка, М. Лещенка, Р. Маркова тощо.

Мета статті – проаналізувати особливості фольклорних елементів у повісті О. Кобилянської «В неділю рано зілля копала».

Виклад основного матеріалу. Звернення до народної творчості в художніх творах має свою давню традицію. Письменники та поети черпали з народної словесності теми, сюжети, поетичні засоби мови. Теми творів брали з пісень, приказками називали свої твори. Традиція фольклорних елементів у художніх творах не обминула й модерністів, які намагалися переключити літературу на інтелектуальне спрямування. Справді, визначні письменники-модерністи написали свої найкращі твори під безпосереднім впливом і натхненням народної творчості. Помітним є фольклорний елемент у повісті О. Кобилянської «В неділю рано зілля копала».

Фольклорний мотив твору виражений у двох піснях: «Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці» та «Гей на Івана, гей на Купала», які були покладені в сюжетну канву повісті.

Перша пісня лежить в основі сюжету повісті. Вона несе любовний мотив – трагічне кохання хлопця до двох дівчат, яке робить нещасними всіх персонажів твору. Для О. Кобилянської зазначена пісня дала тільки загальні вказівки, тому авторка вирішила поставити перед собою завдання: поглибити психологію почуттів, пояснити підсвідомі та свідомі вчинки головних героїв.

Письменниця використала традиційне ім'я головного героя Гриця, також з пісні залишилася у повісті й чорноброва красуня, тільки вже з вигаданим ім'ям – Тетяна. Між обома героями у пісні та повісті є подібність: краса чорних брів, що «чарують» як у пісні; спосіб приготування чарівного зілля:

*«В неділю рано казала зілля копати,
в понеділок полоскати, вівторок варити,
а в середу зіллям лихо присипати»* [7, с. 239].

Так само співається й у пісні, крім останнього рядка:

*«В неділю рано зілля копала,
в понеділок пополоסקала,
А у вівторок зілля зварила,
В середу рано Гриця отруїла» [2].*

Друга пісня «Гей на Івана, гей на Купала» належить до циклу купальських пісень, в якій відтворено епізод ворожіння дівчат про майбутнє подружжя.

Пісня у повісті виконує певні функції. По-перше, доповнює оповідь фольклорними народно-поетичними епізодами. По-друге, підкреслює емоційне напруження героїні, вказуючи на попередження про нещасливий кінець кохання Туркині з Грицем: «Тетянин вінок захопив вир і його потягнуло у глибіню» [7, с. 167], поглянувши на дівчину Мавра промовила пророчі слова: «Не посватає тебе твій хлопець сеї осені» [7, с. 168]. По-третє, перші рядки пісні:

«Гей на Івана, гей на Купала...гей, гей, гей!

Красна дівчина долі шукала – гей, гей, гей!» [7, с. 167] стають музичним мотивом, який повторюється три рази у важливих моментах Тетяниного життя:

- 1) співає при матері, коли збожеволіла;
- 2) при мертвому Гриці;
- 3) ці рядки чуються Іванисі Дубисі перед трагічною розв'язкою повісті.

У такий спосіб купальська пісня стає супровідною до душевної трагедії головної героїні.

Окреме місце варто відвести циганському фольклорові, для якого характерний самобутній стиль та специфічна лексика. Давня циганська легенда розповідає, що колись давно в Єгипті предки циган не прийняли на відпочинок святої родини, і за те Господь засудив їх на вічну мандрівку по

світі. Мавра та Андронаті згадують про це у своїй бідності. Цигани моляться не Богу, а місяцю, який єдиний їм прихильний, поруч із смерекою («священним деревом»), що захищає їх від усякого зла. Ця легенда вплітається у сюжет твору, адже ні Маврі, ні Андронаті не довелося вести тихе, мирне життя на одному місці, хоча вони мріяли і прагнули цього. Залучивши ці елементи, Ольга Кобилянська створила у творі колорит циганського побуту і немов висвітлила циганський характер зсередини, розкрила їхнє життєве наставлення [9].

Письменниця майстерно змальовує у повісті циганський фольклор. Він вплітається у сюжет твору, допомагає читачеві зрозуміти характер персонажів та відчутти атмосферу побуту.

Фольклорними символами у творі можна вважати наступні образи: трембіта – є знаком смерті; вінок – дівоча доля; червоні маки – краса, гордість; сокіл – передвісник лиха; смерека – святе дерево, ліс – відмежування від зовнішнього світу; цвіт папороті – недосяжне щастя, зілля – вихід [9].

Символічними у творі також є кольори, через які письменниця передає читачеві внутрішній світ та душевні переживання персонажів. Аналізуючи твір, можемо зазначити, що домінуючими кольорами у повісті є чорний, червоний та білий. Розглянемо символічне навантаження цих кольорів.

Чорний колір несе нещастя, означає зло та віщує трагічну розв'язку повісті. Усім героям твору, яким були притаманні ознаки чорного, чорний колір приніс нещастя, горе, сльози або навіть смерть. Підтвердженням вищезазначеного є наступні цитати з твору.

Так, наприклад, створюючи образ Іванихи Дубихи, авторка зауважує, що це: «пані в чорно заповитій голові» [7, с. 32], «висока марна жінка в чорній одежі» [7, с. 33]. На початку повісті зазначається, що вона залишилася вдовою з однією дитиною – Тетяною. В кінці оповідання залишилася сама, адже Тетяна загинула.

Стосовно іншої героїні твору – Маври, письменниця зазначає: «чорне волосся, чорні очі», її зовнішності відповідає опис картини, коли до неї прийшов Гриць: «чорна закурена стіна» [7, с. 194], «на печі чорний, як циганське волосся кіт, ще вище на комині – чорний освоєний ворон» [7, с. 194]. Мавру чорний колір супроводжував усе життя: коли була молода – доля принесла нещастя, її вигнали з циганського табору та залишили без дитини саму; в кінці повісті нарешті зустрілася з сином, якого потім втратила знову, але вже назавжди.

В образі головної героїні Тетяни також можна помітити чорні фарби: «чорні густі брови», «чорні задумливі очі» [7, с. 52]. Покохала Гриця, через якого збожеволіла, отруїла його та загинула сама. А Гриць мав «чорного, як вуголь, коня, густогривого» [7, с. 80] на якому всюди роз'їжджав.

Таким чином, чорний колір – це символ горя, нещастя, лиха та смерті. Образ чорних барв допомагає відчутти наближення лиха та трагічної розв'язки повісті.

Антиподом чорного кольору у творі є білий колір: циганка Мавра покохала білого пана, зрадивши чоловікові, народила «дитину напрочуд білу» [7, с. 7]; білий камінь, біля якого росло зілля, яке принесло смерть Грицю, а потім Тетяні й горе усім; біла стежка, на якій зустрілися чорноброва Тетяна та білолиций Гриць. Тож, білий колір є символом зруйнованих надій, підкреслює горе людей.

Згадка про червоний колір у повісті також є важливою: росли коло хати Іванихи Дубихи «великі червоні зимуючі в землі маки, яких в цілім селі ніхто, окрім неї, не мав» [7, с. 5]; червона хустка Маври; червоні маки, у які завжди була завітчана Тетяна.

Як зазначає Б. Дем'яненко, червоний колір є, з одного боку символом війни, кровопролиття, ворожнечі, люті, трагедії, а з іншого боку, – символом любові та краси [5, с. 860]. Це визначення стосується і повісті О. Кобилянської. Так, наприклад, червоний колір підкреслює зовнішню красу

Тетяни, коли вона квітчається у червоні маки. Гриць, сумуючи за Туркинею згадує: «Така вона пишна, така вона горда...перед очима тільки чорні очі, чорні брови, два червоні цвіти маку» [7, с. 102].

На противагу цьому червоний цвіт маків у розв'язці твору приносить нам трагічну новину про те, що Тетяна загинула. Мати, шукаючи Тетяну, знаходить лише червоні маки: «притулившись до каменя, один великий цвіт червоного маку; другий, припершись аж до берега ріки, ждав – і як той, і собі не рухався... Довго, довго дивилася на них Іваниха Дубиха – далі відвертається...» [7, с. 253].

Як бачимо, О. Кобилянська завдяки чорним, білим та червоним кольорам показує читачеві душевний стан, розкриває почуття та переживання героїв, передає трагічність ситуації.

До фольклорних аспектів повісті також можемо віднести голосіння. За визначенням, голосіння – це традиційний спосіб вираження болю з приводу смерті близької людини. Голосіння стали обов'язковим супроводом похорон і поминок, голосити було своєрідним обрядом [3, 8]. Похоронні голосіння були досить поширеними територією України. Вони зафіксовані на Бойківщині, Поділлі, Гуцульщині, Київщині, Буковині, Чернігівщині, Кіровоградщині, Харківщині, Херсонщині. Характерною особливістю голосінь Західної України було трембітати небіжчику. Цей звичай є залишком стародавніх традицій як складник похоронного обряду [8].

В. Шухевич у своїй праці «Гуцульщина», зазначає, що участь у похороні трембітарів – чи не основна характеристика гуцульського похорону. Науковець також стверджує, що це окраса та візитна картка Гуцульщини. Трембітання в той час виконувало основну функцію – інформування. Означення сумної, протяжної гри трембіти свідчило про смерть людини [10].

Згадка про голосіння у творі О. Кобилянської виражена сумним звучанням трембіти та з'являється ще у зав'язці, коли Андронаті рано вранці ніс свого білого онука до чужого дому: «З противної гори, відділеною від

нього лиш невеликою долиною, обзивається голос трембіти. Так зрання? Так. Се справді голос гірської трембіти, яка щось заповідає сумно і протяжно, мов виразний жаль. Андронаті здається, що її голос всім своїм смутком звалюється на нього» [7, с. 25], «Андронаті не здержався і сплакав при звуках сеї трембіти. Недобре віщував сей шум трембіти поранком» [7, с. 25]. У зазначеному епізоді не дуже чітко звучить мотив голосіння, але з розмови Андронаті та чабана, читач впевнюється у цьому. Повертаючись по стежці, Андронаті зустрів чабана, у якого запитав, чому ще перед сходом сонця звучала трембіта, на що той відповів: «Мабуть, якийсь багач помер. Бідний не має овець і полонин, то за ним не буде трембіта жаліти» [7, с. 26].

Також повторне звучання трембіти спостерігаємо у розв'язці повісті – на похованні Гриця: «Андронаті не помітив, як остаточно по голосінні зболілої доньки заслухався в жалібну гру трембіти, що неслась горою недалеко хати. Вона нагадала йому своїм смутком щось давно минуле. Давно-давненько, дуже давно, вона також так смутком вигравала – пригадав він собі» [7, с. 248].

О. Кобилянська ніби підштовхує читача до думки: як склалася б доля Гриця, якби Андронаті не забрав його у Маври та прислухався до звучання трембіти, невіддаючи на виховання до чужих людей? Підтвердженням вищезазначеного є наступна цитата з повісті: «Він тоді стояв рано зі сходом сонця високо на горі сього села і держав білого внука на руках... Держачи отак, глядів в сивій ранішній імлі дитині за долею. Імла не здіймалася. Не бачив він тоді через імлу сонця, але воно було! В його внука була доля. Ждала лиш на нього, як те раннє сонце за імлою – чому не осягнув її?» [7, с. 248].

Висновок. Таким чином, повість Ольги Кобилянської «В неділю рано зілля копала» багата на фольклорні елементи. Сюжет твору письменниця наповнила використанням двох пісень «Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці» та «Гей на Івана, гей на Купала». Перша пісня несе любовний

мотив, друга пісня – трагедію головної героїні. Колоративним компонентом у повісті найбільш проявляються чорні, білі та червоні фарби. За допомогою символічного навантаження кольорів, письменниця дозволяє читачеві відчутти переживання та душевний стан героїв, зануритися у життя українців того часу. Використовуючи звичаї українців Західної України, авторка вказує на важливість символів, голосінь, обрядів, прикмет та ворожінь в фольклорній системі українців.

Письменниця, зображуючи трагічну долю героїв, неодноразово ставить запитання: чия в цьому вина? І хоч вона не дає чіткої відповіді, але наводить на висновок, що винне те зло й соціальна нерівність, які роблять Мавру та Андронаті нещасними, винен також і Гриць, який, всупереч загальноприйнятій моралі, кохає двох дівчат.

Отже, повість Ольги Кобилянської «В неділю рано зілля копала» – це не просто переспів народної пісні, не просто розповідь про трагічне кохання хлопця до двох дівчат, а й глибоко філософський твір про долю людини, про її відповідальність за свої вчинки, про наслідки наших вчинків, про їхній вплив не тільки на життя конкретної людини, а й на життя її близьких.

Література

1. Бабишкін О. Ольга Кобилянська. Нарис про життя і творчість. Львів : Книжково-журн. Вид-во, 1983. 250 с.
2. Вознюк В. Про Ольгу Кобилянську. Нові матеріали. Роздуми. Знахідки. Київ : Дніпро, 1995. 125 с.
3. Гнатюк В. Похоронні звичаї й обряди: Етногр. зб. Львів, 1912. Т. 32. 444 с.
4. Гундорова Т. Неоромантичні тенденції творчості О. Кобилянської. *Радянське літературознавство*. 1988. № 11. С. 32–42.
5. Енциклопедичний словник символів культури України. 5-те вид. Корсунь-Шевченківський: В. М. Гаврищенко, 2015. 912 с.
6. Кирилюк Є. Ольга Кобилянська. Київ, 1949. 275 с.

7. Кобилянська О. В неділю рано зілля копала. Харків : Фоліо, 2021. 253 с.
8. Коваль-Фучило І. Традиція голосіння в похоронному ритуалі слов'ян. *Етнічна історія народів Європи*. 1999. № 2. С. 65–68.
9. Марків Р. Фольклорні образи та символи у повістях «Земля» та «В неділю рано зілля копала» Ольги Кобилянської. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2001. 181 с.
10. Шухевич В. Гуцульщина. Харків : Олександр Савчук, 2018. 1218 с.

*Світлана ЗАВАРІНА,
магістрантка 1 р. н.
історико-філологічного факультету
Університету Ушинського*

ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНІ МОТИВИ У РОМАНІСТИЦІ ВАЛЕР'ЯНА ПІДМОГИЛЬНОГО

Постановка проблеми. У культурі ХХ століття значного поширення набуває філософія екзистенціалізму. Це особливий напрям у філософії, який зароджується у працях Серена К'єркегора у середині ХІХ ст. А популярності набуває у кризовий період історії після Першої світової війни.

Згодом філософські ідеї екзистенціалізму набувають поширення і в художній літературі. Варто згадати твори знаних письменників-філософів Ж. П. Сартра та А. Камю. Тому під час інтерпретації епічних, ліричних, драматичних текстів доволі часто мова заходить про екзистенціальні мотиви, екзистенціальний дискурс.

Екзистенціалізм – це вчення про екзистенцію (у перекладі з латинської термін означає «існування»). «Екзистенція – філософська категорія для означення конкретного буття в існуванні, що зазнала семантичної еволюції... Йдеться про неперерваний вибір людиною своїх можливостей,